

ГЛАСНИК 41

српског археолошког друштва 2025

ГОДИНА
АРХЕОЛОГИЈЕ

Време је за прошлост.

Манифестација „Година археологије 2025”

У 2025. години Српско археолошко друштво спроводи манифестацију „Година археологије”. За лого манифестације је одабрана иконична силуета скулптуре Прародитељка, пронађена на локалитету Лепенски Вир. Током 2025. године, низ активности као што су предавања, изложбе, радионице и интерактивни рад са публиком у више од 20 градова промовише културно наслеђе Србије и слави археологију у свим својим облицима. Повод за ову манифестацију је 160 година од првих документованих археолошких ископавања у Србији. У лето 1865. Јанко Шафарик, тада чувар (управник) *Музеума сербској* (данас Народни музеј Србије), спроводи ова ископавања на планини Рудник.

(лого: Dechko Tzar)

Програмски одбор манифестације „Година археологије 2025”

Manifestation “The Year of Archaeology 2025”

In 2025, the Serbian Archaeological Society is implementing a series of events under the title “The Year of Archaeology 2025”. The project logo is the iconic silhouette of the sculpture Praroditeljka (*Progenitrix – Foremother*), found at the site of Lepenski Vir. During 2025, numerous activities such as lectures, exhibitions, workshops, and interactive work with broad public in more than 20 cities are being organised so as to promote the cultural heritage of Serbia and celebrate archaeology in all its forms. This series of events is marking the occasion of 160 years since the first documented archaeological excavations in Serbia. In summer 1985, Janko Šafárik, the then custodian (director) of the *Serbian Museum* (today’s National Museum of Serbia), conducted these excavations on Mount Rudnik.

(logo: Dechko Tzar)

Programme board of the manifestation “The Year of Archaeology 2025”

ГЛАСНИК

српског археолошког друштва

JOURNAL OF THE SERBIAN
ARCHAEOLOGICAL SOCIETY

Број
Volume 41

2025

Београд

Belgrade

ГЛАСНИК СРПСКОГ АРХЕОЛОШКОГ ДРУШТВА

Уредник: Драгана Антоновић, Археолошки институт, Београд

Заменик уредника: Селена Витезовић, Археолошки институт, Београд

Редакциони одбор: Душан Михаиловић (Филозофски факултет, Универзитет у Београду), Роберт Вејлон (Одељење за антропологију, Универзитет Мичиген, Ан Арбор), Емина Зечевић (Народни музеј Србије, Београд), Гордана Јеремић (Археолошки институт, Београд), Иван Радман-Ливаја (Археолошки музеј, Загреб), Наташа Миладиновић-Радмиловић (Археолошки институт, Београд), Кристина Шарић (Рударско-геолошки факултет, Универзитет у Београду), Драгана Филиповић (Институт за пра- и протоисторију, Кристијан-Албрехтс универзитет, Кил), Пјотр Григоријевич Гајдуков (Археолошки институт Руске академије наука, Москва), Анастасиос Антонарас (Музеј византијске културе, Солун)

Издавач: Српско археолошко друштво, Чика Љубина 18–20, Београд

За издавача: Адам Црнобрња

Лектура и коректура (српски језик): Александра Шуловић

Лектура и коректура (енглески језик): Јелена Витезовић

Графички дизајн: Кристијан Релић

Штампа:

ISSN 0352-5678 (Штампано изд. / Print)

ISSN 3009-3503 (Online)

УДК 902/904

JOURNAL OF THE SERBIAN ARCHAEOLOGICAL SOCIETY

Editor: Dragana Antonović, Institute of Archaeology, Belgrade

Assistant editor: Selena Vitezović, Institute of Archaeology, Belgrade

Editorial board: Dušan Mihailović (Faculty of Philosophy, University of Belgrade), Robert Whallon (Department of Anthropology, University of Michigan, Ann Arbor), Emina Zečević (National Museum of Serbia, Belgrade), Gordana Jeremić (Institute of Archaeology, Belgrade), Ivan Radman-Livaja (Archaeological Museum in Zagreb), Nataša Miladinović-Radmilović (Institute of Archaeology, Belgrade), Kristina Šarić (Faculty of Mining and Geology, University of Belgrade), Dragana Filipović (Institute for Pre- and Protohistory, Christian-Albrechts-University, Kiel), Pyotr Grigorievich Gajdukov (Institute of Archaeology, Russian Academy of Sciences, Moscow), Anastasios Antonaras (Museum of Byzantine Culture, Thessaloniki)

Publisher: Serbian Archaeological Society, Čika Ljubina 18–20, Belgrade, Serbia

For publisher: Adam Crnobrnja

Proof reading (Serbian): Aleksandra Šulović

Proof reading (English): Jelena Vitezović

Graphical design: Kristijan Relić

Printed by:

Часопис је објављен уз финансијску подршку Министарства културе Републике Србије.

The journal was published with the financial support of the Ministry of Culture of the Republic of Serbia

Београд 2025 Belgrade

САДРЖАЈ CONTENTS

РАСПРАВЕ STUDIES

М. Ц. Церовић: Раноенеолитска рондела на локалитету Шанчина у Десићу код Шапца, резултати археолошких истраживања 2017–2022. године	7
M. C. Cerović: Early Eneolithic rondel at the site of Šančina in Desić, near Šabac, results of the archaeological research from 2017–2022	38
Б. Трипковић, К. Пенезић: Археолошки остаци и простор на локалитетима типа обровац: поглед из геоархеолошких бушотина	43
B. Tripković, K. Penezić: Archaeological remains and space at the Obrovac-type of sites: a view from geoarchaeological cores	72
М. Љуштина, М. Селаковић, Д. Милановић: На трагу производње питоса. Латенска керамичарска пећ са локалитета Адине њиве – Брајково	75
M. Ljuština, M. Selaković, D. Milanović: On the trail of <i>pithoi</i> production. La Tène pottery kiln from the site of Adžine Njive – Brajkovo	96
М. Н. Џамтовски: Recently discovered altar from Rogatica dedicated to Liber Pater (eastern Roman <i>Dalmatia</i>)	99
М. Н. Џамтовски: Недавно откривени жртвеник из Рогатице са посветом Либеру Патеру (источна римска Далмација)	123
Н. Ђ. Радиновић: Преглед типова амфора са простора јужне капије римског утврђења <i>Timacum Minus</i>	125
N. Đ. Radinović: Overview of <i>amphora</i> types from the southern gate of the Roman fort <i>Timacum Minus</i>	147
Д. Николић, Н. Стругар Бевц: Ранословенска кућа и сведочанства о изради накита на налазишту Ритопек–Река	151
D. Nikolić, N. Strugar Bevc: An Early Slavic house and evidence of jewellery making at the site of Ritopek–Reka	188
Ђ. Милосављевић: Остаци Цркве Светог Пантелејмона у Ловцу	191
Đ. Milosavljević: Remains of the Church of St. Panteleimon in Lovac	207

В. Микашиновић, Т. Шаркић, Д. Николић, К. Ђукић: Прелиминарни резултати биоантрополошких анализа материјала са локалитета Црквина (Доња Бела Река, Бор)	209
V. Mikašinović, T. Šarkić, D. Nikolić, K. Đukić: Preliminary results of bioanthropological analyses of material from the site of Crkvina (Donja Bela Reka, Bor) ...	231

ИСКОПАВАЊА И РЕКОГНОСЦИРАЊА EXCAVATIONS AND SURVEYS

N. Mirković Marić, I. Tomažič, M. Marić, New results of archaeological research at the site of Crna Bara – Prkos	233
Н. Мирковић Марић, И. Томажич, М. Марић: Нови резултати археолошких истраживања на локалитету Црна Бара – Пркос	253
П. Милојевић, С. Перић: Праисторијска налазишта у горњем току Белице ...	259
P. Milojević, S. Perić: Prehistoric sites in the upper course of the Belica River	282
В. Михајловић, Ј. Пендић, А. Бандовић, И. Кајтез, М. Јанковић: Рекогносцирање креманске котлине 2021. године	291
V. Mihajlović, J. Pendić, A. Bandović, I. Kajtez, M. Janković: Archaeological field survey of the Kremna Basin in 2021	324
К. Дмитровић, Д. Ћирковић: Резултати заштитних истраживања у дворишту Народног музеја у Чачку 2023. године	331
K. Dmitrović, D. Ćirković: Results of rescue archaeological excavations in the courtyard of the National Museum Čačak in 2023	361
А. Ристић, Д. С. Радисављевић: Локалитети Градац (Градиште) и Црквиште у Риђевштици код Трстеника – резултати археолошких ископавања 1987. године	369
A. Ristić, D. S. Radisavljević: The sites of Gradac (Gradište) and Crkvište in Ridevštica near Trstenik – results of archaeological excavations in 1987	399
А. Ђукић: Средњовековне и раноновековне надгробне плоче из села Церова код Рудника	401
A. Đukić: Medieval and Early Modern gravestones from the village of Cerova near Rudnik	418

ПРИЛОЗИ ИЗ АРХЕОЛОШКИХ ЗБИРКИ

CONTRIBUTIONS FROM ARCHAEOLOGICAL COLLECTIONS

С. Митић: Наводони гробни налаз са Новог Брда из средњовековне збирке Народног музеја Ниш	419
S. Mitić: Alleged grave find from Novo Brdo from the medieval collection of the National Museum Niš	435

ПРИКАЗИ

REVIEWS

Selena Vitezović, Christoforos Arampatzis (eds.) HUNTING AND FISHING IN THE NEOLITHIC AND ENEOLITHIC: WEAPONS, TECHNIQUES AND PREY, Archaeopress, 2024 (Ivana Dimitrijević)	439
---	-----

IN MEMORIAM

Андреј Михајлович Обломски (1957–2023) (И. О. Гавритухин, Н. В. Лопатин)	445
Љиљана Мандић (1952–2024) (Д. Милосављевић)	451
Душан Крстић (1927–2024) (Н. Радојчић)	459

ДОДАТАК

APPENDIX

Упутство ауторима	464
Guidelines for the authors	465
Уређивачка политика	466
Editorial policy	467

ОСТАЦИ ЦРКВЕ СВЕТОГ ПАНТЕЛЕЈМОНА У ЛОВЦУ

Ђорђе Милосављевић

Кото д.о.о., Београд

e-mail: djordje.milosavljevic@koto.rs

Оригинални научни рад

Примљено: 16. 12. 2024.

УДК: 904:[726:27-523.4(497.11)]

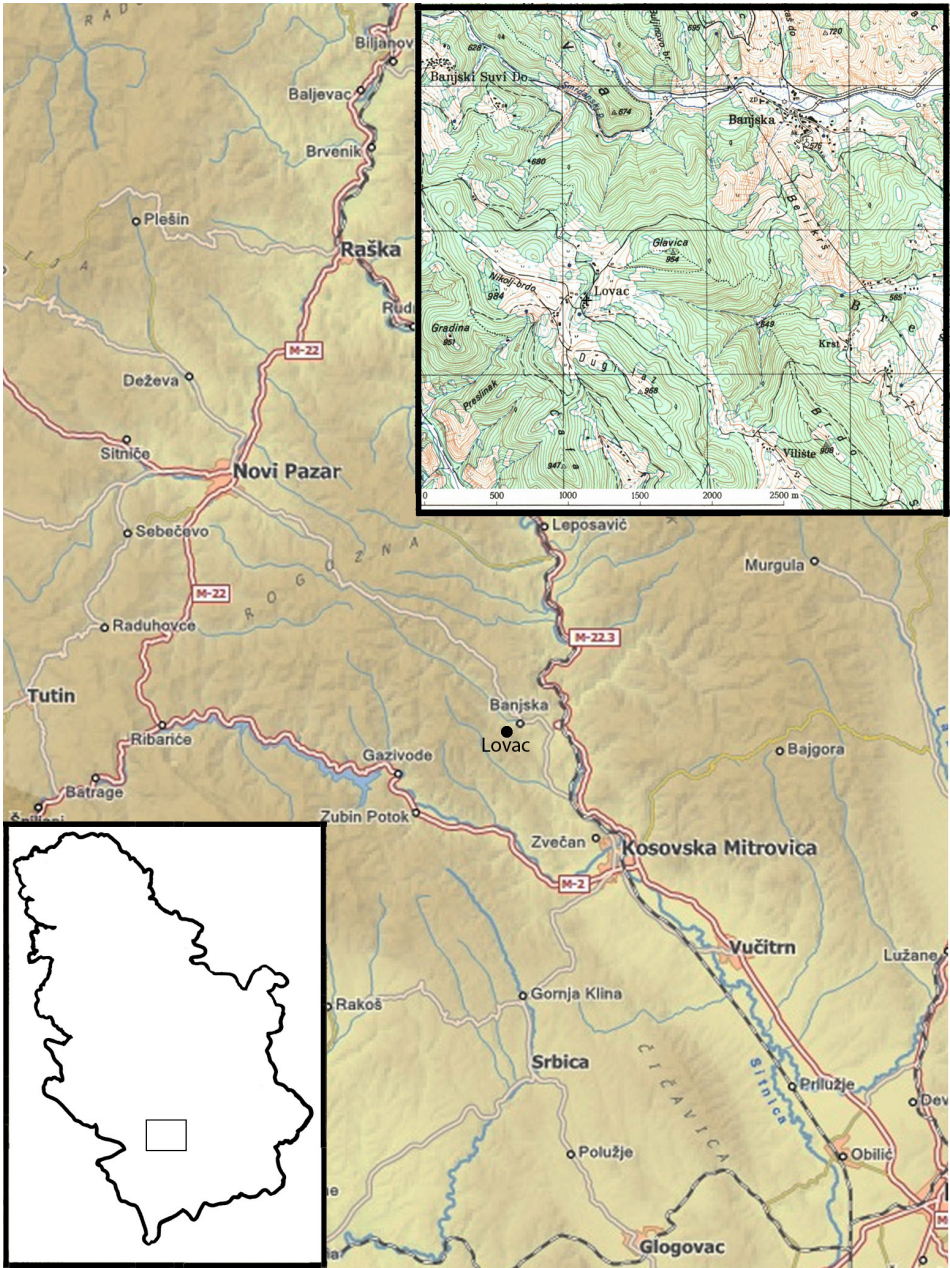
Прихваћено: 23. 7. 2025.

Апстракт: У аџару села Ловац, недалеко од Бањске, поред сеоског гробља налазе се остаци цркве у народу познати као Црква Св. Пантелејмона. Први помен појављује се почетка 20. века који је у својој антропографској студији забележио Петар Ж. Петровић. Остаци цркве су били на месту дивљих кољача и несигурне обнове коју је спровело локално становништво, због чега је објекат претрпео ненадокнадиву штету. На основу анализа локалних археолошких налаза, архитектонских особина и историјских извора остаци ове цркве датирају се у период 6. столећа.

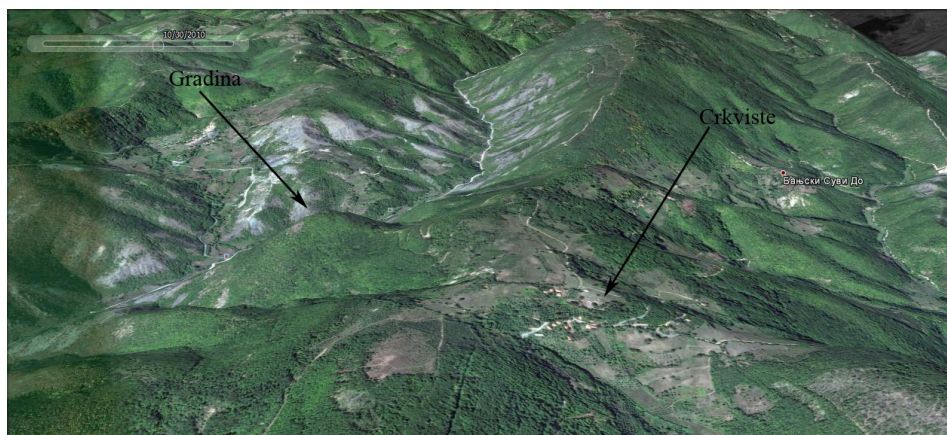
Кључне речи: Ловац, базилика, касноантичка гробница, 6. век

На обронцима планине Рогозне, 2 км југозападно од Бањске и 9 км северозападно од Звечана налази се село Ловац (карта 1). Ловац је село планинског типа подељено на засеоке. Налази се у склопу брда: Лединак, Никољ-брдо, Главице и Дубље. Испод брда Дубље, на самом врху благог узвишења налазе се остаци Цркве Св. Пантелејмона (сл. 1 и 2). Остаци цркве окружени су сеоским гробљем на којем се налазе надгробни споменици из периода друге половине 18. века па све до данашњих дана.

Мештани Ловца су 1998. године самоиницијативно започели откопавања остатака цркве и том приликом у потпуности девастирали културне слојеве унутар остатака овог објекта. Током ових радова откривени су остаци још једног мањег објекта правоугаоне основе западно од цркве. На интервенцију археолога Покрајинског завода за заштиту споменика културе у Приштини, Георгија Ковалева, откопавања су обустављена и том приликом технички је снимљена основа цркве, а материјал пронађен приликом наведених радова је прикупљен и евидентиран. Од покретних археолошких налаза у апсиди цркве пронађена је бронзана кутија са бакарним и сребрним новчићима са краја 19. века и бронзано кандило. У неком познијем тренутку, мештани су самоиницијативно наставили обнову цркве, када су разградили и президали источни зид (апсиду). Не постоје информације да ли се том приликом наишло на гробове или покретни материјал. Приликом обиласка

Карта 1. Положај локалитета
Map 1. Location of the site

Сл. 1. Топографија Ловца

Fig. 1. Topography of Lovac

Сл. 2. Остаци Цркве Св. Пантелејмона, снимак са запада

Fig. 2. Remains of the Church of St. Panteleimon, view from the west

терена у априлу 2015. г. постојећа основа цркве је допуњена новим подацима. На постојећем плану је доцртана просторија уз југозападни део цркве и објекат западно од ње¹.

Историјски подаци

О селу Ловац у околини Бањске нема помена у средњовековним изворима, као ни у нешто познијим пописима становништва из периода турске власти. Такође у изворима се не помињу села са којима би се Ловац могао поистоветити. Први помен села Ловац у околини Косовске Митровице јавља се у другој половини 18. века, тачније 1769. године (Петровић 2010, 325–326). Век касније у селу је живело 8 српских породица, да би средином 20. века село бројило око 100 становника (Петровић 2010, 236).

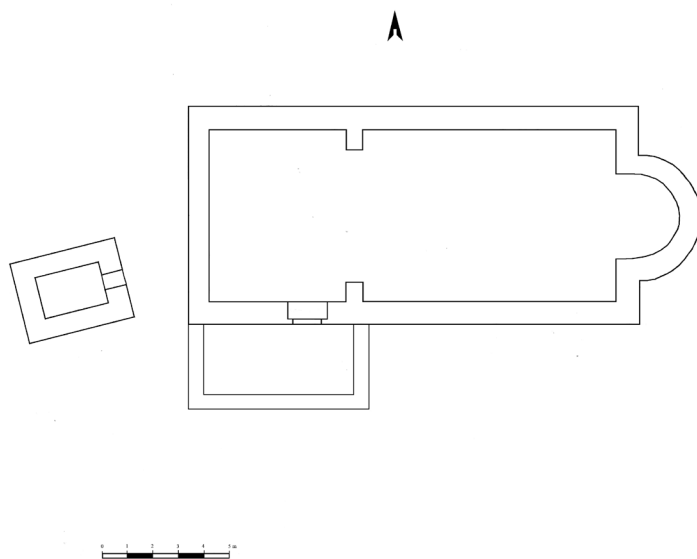
Прве податке о постојању остатака цркве у Ловцу забележио је Петар Ж. Петровић у својој антропогеографској студији Рашке области у првој половини 20. века. Петровић наводи да се испод Дубља у близини кућа налази гробље и у њему остаци од црквине (тесани „крш” и „тугле”) (Петровић 2010, 325).

Остаци Цркве Светог Пантелејмона

Црква Св. Пантелејмона је једнобродна грађевина, оријентисана исток–запад са апсидом на истоку и бочном просторијом на југозападу² (сл. 3). Спољне димензије цркве без бочне просторије износе 20,6 x 8,6 м, док је ширина зидова око 0,8 м. Унутрашњост цркве је са два пиластра (димензија 0,8 x 0,6 м) подељена на припрату (унутрашњих димензија 5,4 x 6,8 м) и наос са олтарском апсидом (унутрашњих димензија 13 x 6,8 м). Олтарска апсида на истоку је полукружног облика са унутрашње и спољне стране, ширине 3,2 м. Уз југозападни зид цркве налази се просторија спољних димензија 4 x 2,5 м. Унутрашњост цркве је прекопана и затечени ниво тла у апсиди је за око 0,3 м нижи од нивоа тла у наосу и припрати. Висина очуваних зидова варира од 0,4 м (северни зид) до 2,2 м колико износи висина западног зида (сл. 4). Зидови су грађени од већих и мањих комада притесаног камена и камених плоча у функцији либажних слојева, док се на угловима налазе крупнији комади обрађеног камена. Либажни слојеви се јављају местимично на различитим висинама без устаљеног реда. Као везивно средство коришћен је кречни малтер, слабог квалитета са интензивним примесама

¹ Допуну основе извршио је аутор.

² На основу решења Покрајинског завода за заштиту споменика културе у Приштини, бр. 65 од 16. 2. 1990. године Закон о заштити споменика културе САП Косова („Сл. лист САП Косова” бр. 19/77) остаци Цркве Св. Пантелејмона проглашени су за споменик културе.

Сл. 3. Ситуациони план

Fig. 3. Situation plan

Сл. 4. Остаци Цркве Св. Пантелејмона, западни зид

Fig. 4. Remains of the Church of St. Panteleimon, western wall

Сл. 5. Остаци Цркве Св. Пантелејмона, снимак са истока

Fig. 5. Remains of the Church of St. Panteleimon, view from the east

крупнијег песка. Материјал коришћен за зидање је пешчар локалног порекла, вађен у самом селу, недалеко од остатака цркве. Камен из мајдана је лак за вађење и обраду са правилним линијама цепања. Са спољне стране зидова цркве, изузев на западу, налази се сокл који из лица зида излази за око 15 цм. Мештани су 1998. године президали оригиналне остатке апсиде; зидање је рађено крупнијим комадима камена и висина новоозиданог зида износи око 0,4 м (сл. 5). Приликом откопавања остатака цркве мештани су затечени камен депоновали уз западни зид приправе па је њено унутрашње лице у потпуности заробљено. Гледајући спољно лице западног зида приближно на средини, у нивоу пода цркве, налазе се два крупнија камена са јужне и један са северне стране који подсећају на довратнике (сл. 4), а простор између њих је зазидан ситнијим каменом. Како не постоји јасна вертикална спојница која би се налазила између претпостављених довратника и зазиде, а унутрашње лице западног зида је затрпано великом количином камена, није могуће проверити да ли на унутрашњем лицу зида постоје остаци президаног улаза. Постојање улаза на западу се не може прихватити, али ни у потпуности одбацити без откривања и сагледавања ситуације на унутрашњем лицу западног зида. На основу тренутно доступних података

Сл. 6. Остаци Цркве Св. Пантелејмона, улаз

Fig. 6. Remains of the Church of St. Panteleimon, entrance

и нивоа истражености улаз у цркву, ширине 1 м, налазио се на јужном зиду припрате. На источном доворотнику налази се уклесано лежиште за осовину врата. Праг цркве израђен је од камених плоча везаних малтером, док је под цркве био поплочан опекама утопљеним у малтерну подлогу црвене боје, доброг квалитета, израђене од кречног малтера са додацима мрвљене опеке (сл. 6). Уз југозападни угао цркве налази просторија спољних димензија 4 x 2,5 м, чији се остаци зидова уочавају испред улаза у цркву. Зидови су ослоњени на спољно лице јужног зида са којим нису у конструктивној вези (сл. 8), њихова ширина износи 0,6 м. Везиво је лошег квалитета, састављено од креча помешаног са непрочишћеним песком крупније гранулације. Остаци зидова су у лошем стању, очувани су у висини од 0,3 (источни зид) до 0,6 м (западни зид) док је јужни зид очуван у нивоу темеља. С обзиром на то да се описана просторија налази испред јединог потврђеног улаза у цркву, она је могла имати улогу егзонартекса преко кога се улазило у цркву. На западном и источном зиду, који су боље очувани, не постоје трагови улаза, стога се може закључити да се улаз у егзонартекс(?) налазио на јужном зиду.

Сл. 7. Фрагменти опека

Fig. 7. Tiles and bricks fragments

На депонији откопаног камена затеченог уз унутрашње лице западног зида налази се и већа количина фрагментованих опека (сл. 7). Најбројнијој групи припадају опеке дебљине 5 цм и ширине 27 цм, док дужина опеке није сачувана ни код једног пронађеног фрагмента. На површини појединих опека видљиви су трагови превлачења прстију, заједно са остацима малтера³. Поменути начин означавања се веома често јавља на опекама из рановизантијског периода (Јеремић 2006, 221–222). Постоји мишљење да поменути трагови могу да представљају ознаке радионица или мајстора или су ипак имале практичну улогу, боље везивање малтера (Намарі 2017, 47–49). Другу, мање бројну групу, чине фрагменти тегула, док трећој групи припадају ситно фрагментовани делови дебљине око 2 цм, који највероватније потичу од имбрекса, што нам може указати на који начин је црква била покривена.

³ По речима Ранка Недељаковића из Звечана, који је учествовао у откопавањима цркве 1998. године, највећи број депонованих опека извађен је из пода цркве.

Сл. 8. Остаци Цркве Св. Пантелејмона, снимак са југозапада

Fig. 8. Remains of the Church of St. Panteleimon, view from the south-west

Објекат западно од Цркве Св. Пантелејмона

Око 2,5 м западно од цркве откривени су остаци објекта правоугаоне основе. Димензије објекта износе 4,3 x 3,2 м, оријентације исток–запад са одступањем ка североистоку (сл. 9). Објекат је солидно грађен, обрађеним ко-мадима сиге, камена, као и каменим плочама којим је урађен равнајући слој. Као везиво коришћен је малтер доброг квалитета састављен од креча и ситног песка. Зидови, чија ширина износи око 0,8 м, очувани су у висини од око 1,3 м. Улаз у објекат налази се на источној страни, очуван у висини од 0,65 м (сл. 10), ширине 0,6 м са довратницима израђеним од обрађених квадера сиге. Праг улаза је премазан слојем финог кречног малтера. Западна половина објекта нашла се на мети дивљих копаца и она је девастирана па се у пресеку може видети испуна објекта која се састоји од растресите тамнобраон земље са великом количином камених плоча и обрађених квадера сиге. У југозападном углу „копачи” су се спустили испод нивоа темеља где се уочава да је објекат укопан у слој светложуте земље компактне стурктуре. У односу на ниво заснивања темеља, улаз на источној страни објекта налази се на висини од 0,8 м. На унутрашњем лицу јужног зида, на висини од 0,9 м од дна темеља налази

Сл. 9. Остаци гробнице, снимак са запада

Fig. 9. Tomb remains, view from the west

Сл. 10. Остаци гробнице

Fig. 10. Tomb remains

Сл. 11. Остаци гробнице, снимак са истока

Fig. 11. Tomb remains, view from the east

се равнајући слој озидан употребом камених плоча (сл. 11). Изнад овог слоја очуван је још један ред зидан блоковима сиге. Постављењем виска измерено је да се горња ивица блока сиге увлачи у унутрашњост објекта за око 3 цм у односу на лице зида испод равнајућег слоја па се стиче утисак да наведени ред припада почетку свода. Уколико је објекат био засвођен, њему би могла припадати и три оклесана комада сиге, пронађена на депонији камена у цркви, која образују полукруг висине 0,8 м и дужине 1,6 м (сл. 12), колико износи и унутрашња ширина објекта. Наведени комади су по структури истоветни са обрађеним квадерима сиге којима је објекат озидан, као и квадерима сиге који су пронађени разбацани око овог објекта.

Закључна разматрања

С обзиром на то да систематска археолошка истраживања у Ловцу нису вршена, предлог за датовања цркве биће дат на основу грађевинске анализе остатака објекта, архитектонских сличности са поуздано датованим црквама и историјских података.

У решењу Покрајинског завода за заштиту споменика кулуре у Приштини, на основу којег је утврђена за културно добро, црква је хронолошки датована у позни средњи век (14–15. в.). У прилог датовању истраживачи

Сл. 12. Обрађени камени елементи

Fig. 12. Processed stone elements

су навели топониме Ловач и Ловач поток који се помињу у Бањској повељи (1313–1316) и погрешно су их довели у везу с данашњим селом Ловац. Поменути топоними јављају се приликом описивања граница села Осојане код Истока у Метохији, које се налази око 50 км југозападно од Бањске (Трифеновић 2011, 120).

По облику и димензијама (20,6 x 8,6 м) црква у Ловцу се значајно разликује од познатих цркава из средњовековног периода на простору долине Ибра. Познате цркве из овог периода обично су скромних димензија дужине од 6 до 8 м и ширине од 3 до 4 м (Мали Звечан, Бољетин, Дубоки Поток, Придворица) (Ивановић 1985, 117–134). Ако би остаци цркве потицали из периода позног средњег века, црква ових димензија би била градска црква или задужбина неког локалног великаша, великодостојника или владара. У историјским изворима нема помена о таквој цркви, као ни о насељу коме би ова црква могла да припада, што би свакако био случај јер нам је ова област у позном средњем веку историјски добро позната (Јовановић 1965, 137–150; Новаковић 1892, 1–55; Поповић 1906, 166–222; Поповић 1907, 149–190). У ближој околини Ловца из периода позног средњег века познате су само две цркве чија дужина прелази 15 м, а то су манастирска Црква Св. Стефана у Бањској и Црква Св. Петра или Латинска црква у Старом Тргу. Прва црква представља задужбину краља Милутина са почетка 14. века, док је друга саборна или градска црква становника Старог Трга католичке вероисповести

саграђена у 13. веку. Осим сличности у димензијама, остаци цркве у Ловцу грађевински и архитектонски немају никакве сличности са поменутим црквама. Покретни материјал, тачније кадионица и остава новца пронађени у остацима цркве сведоче да је она коришћена у периоду 19. века. Подизање цркве у периоду оснивања села не делује вероватно. Изградња цркве ових димензија био би велики подухват и за већу заједницу, а неизводљив за сеоску заједницу која није бројала више од 100 житеља. Поред тога, у колективном памћењу мештана не постоји предање о подизању цркве. Као логично решење намеће се да су становници Ловца приликом насељавања у рушевинама препознали остатке цркве и на том месту формирали црквиште, што је уобичајена пракса која се јавља у великом броју села на простору долине Ибра: Село Лепосавић, Улије, Кутње, Јошаница, Придворица, Доњи Крњин, Гулије Земаница, Црнатово, Бело Брдо и др.⁴ Црквиште је остало у функцији до данашњих дана јер се на Дан Св. Пантелејмона, 9. августа, народ и даље окупља око цркве у Ловцу. На основу већ изнетих чињеница долази се до претпоставке да је црква у Ловцу настала у периоду пре 13–14. века. Да ли је црква коришћена у позном средњовековном периоду, не може се са сигурношћу рећи без обављених археолошких истраживања, док је на основу тренутно доступних података то мало вероватно иако се налази недалеко од манастира у Бањској. На некрополи око цркве, као и на простору атара села, није уочено постојање монолитних надгробних камених плоча (мраморје) карактеристичних за некрополе позног средњег века на подручју Ибарске долине и Рашке.

Према начину градње, димензијама и типу најсличније примере налазимо међу црквама рановизантијског периода. Објекти из овог времена на простору области Бањске и Звечана веома су слабо истражени. Географски најближи сакрални објект из рановизантијског периода откривен је током археолошких истраживања на Малом Звечану 2010. године. У питању је црква триконхалне основе са зиданом гробницом у северозападном углу приправе⁵. Једнобродне цркве овог типа – лонгитудиналне основе са полукружном апсидом са спољашње и унутрашње стране из периода ране Византије истражене су у околини Новог Пазара: Врсенице (Роровић и Викић 2009, 54–56),

⁴ Резултати археолошких рекогносцирања општине Лепосавић 2010. и 2011. године, показали су да је у селима на Копанику и Рогозни током 18. и 19. века устаљена пракса обележавања остатака старијих цркава и формирања црквишта на њима. Документација са рекогносцирања се налази у Покрајинском заводу за заштиту споменика културе Косова и Метохије у Лепосавићу. Истраживањима је руководила Светлана Хацић, археолог саветник у Покрајинском заводу за заштиту споменика културе Косова и Метохије.

⁵ Аутор рада је учествовао у истраживачко-конзерваторским радовима изведеним 2010. Документација са наведених ископавања се налази у Покрајинском заводу за заштиту споменика културе Косова и Метохије у Лепосавићу.

Новопазарска Бања (Јовановић 1995, 62–63), Рас–Постење (Мркобрад 1996, 122); унутар утврђења на Дунаву: Велики Градац (Поповић 1984, 265–280), Бољетин (Зотовић 1984, 222–224), као и у утврђењима на југу Србије: Баботинац (Илић 2010:115–117), Сакидол (Кондић и Поповић 1977, 149), у околини Чачка: Градина на Јелици (Милинковић 2010, 194–199) и Лишка Тава (Радичевић 2002, 39–47), у околини Ваљева: Јеринин град – Бранговић (Арсидић и Павловић 2021, 272–274) и у селу Градојевић код Коцељеве (Булић et al. 2023, 35–54). Већина поменутих рановизантијских цркава, изузев оних у Новопазарској Бањи, Градојевићима и на Јелици, откривена је у склопу утврђења, што није случај са црквом у Ловцу. Највише сличности црква у Ловцу има са црквом откривеном у Новопазарској Бањи. Припадају истом архитектонском типу, димензије су им веома сличне (димензије цркве у Новопазарској Бањи износе 21 x 9,5 м) као и начин градње. На југозападној страни цркве у Новопазарској Бањи налази се, по мишљењу аутора, параклис (димензија 5,8 x 5,6 м). Западни зид цркве је уништен па веза параклиса са црквом није у потпуности дефинисана. Црква је датована у период 6. века (Јовановић 1995, 62–63). Истом типу припада и гробљанска црква или Базилика „Б” на Јелици (димензија 17,5 x 12 м). Западно од цркве на Јелици откривена је зидана гробница са улазом на западу (димензија 4,4 x 3,6 м), слична грађевини пронађеној западно од цркве у Ловцу (Милинковић 2010, 194–199). За разлику од гробнице на Јелици, улаз у грађевину у Ловцу се налази на истоку, што није неуобичајено за гробнице рановизантијског периода јер сличних примера има у околини Ниша, као и гробница у Клисури (Ракоција 2004, 141–164). Овој групи могла би се прикључити и Црква Св. Димитрија у Беревцу (димензија 16,5 x 6,5 м) са анексом (?) на југозападној страни. Црква је очувана само у темељној зони па нам позиција улаза није позната. Остаци цркве су на основу покретних налаза опредељени у период 5–6. века (Милосављевић и Бојанић 2017, 217–228).

Неке прецизније закључке о објекту пронађеном западно од цркве, као и о његовом односу са црквом не можемо изводити без претходно обављених археолошких истраживања. На основу онога што се на терену може видети по архитектонским и грађевинским одликама, објекат је најсличнији засвођеним касноантичким гробницама које су биле честе на простору Балкана у периоду 5–6. века (Ракоција 2004, 141–164) (Војановски 1964, 103–121). У прилог овој тези могло би да се дода и то што се он налази у непосредној близини цркве где се некрополе најчешће формирају. Заједно са питањем односа цркве и гробнице у Ловцу треба трагати и за насељем становништва којем је ова црква припадала јер се на основу димензија цр-

кве може претпоставити да заједница која је насељавала ово подручје није била малобројна. У ближој околини села, на око 1 км југозападно од цркве, на брду Градина изнад долине Козаревске реке евидентирани су остаци утврђења. Постојање утврђења први је забележио П. Ж. Петровић почетком 20. века (Петровић 2010, 323). По речима становника Ловца и суседног села Козарева чијем атару припада Градина, бедеми овог утврђења су били видљиви до средине прошлог века, а на неким деловима очувана висина зидина је прелазила и 1 м. Становништво је Градину много година користило као мајдан камена, а поред камена са Градине по речима мештана однесена је и велика количина обрађених квадера и лучних комада сиге. Позиција Градине је карактеристична за утврђења рановизантијског периода на територији Србије: удаљена од главне комуникације, на доминантном брегу приступачном с једне стране којом се преко седла прилази утврђењу. Археолошка истраживања на овом локалитету нису вршена, тако да датовање утврђења и веза између њега и цркве остају на нивоу претпоставке на коју треба усмерити даља истраживања.

БИБЛИОГРАФИЈА

- Алић, А.** 2008. *Sumarni popis sandžaka Bosne 1468 – 1469*. Sarajevo: Orientalni institut.
- Арсин, Р. и Павловић, Н.** 2021. „Стамбена архитектура и фазе развоја утврђења Јеринин град – Бранговић”. *Гласник Српској археолошкој друштва* 37: 253–290.
- Војановски, И.** 1964. „Kasnoantičke grobnice na svod u Čitluku i njihova prethodna konzervacija”. *Naše starine IX*: 103–122.
- Buzov, S.** 2000. *Opširni popis Bosanskog sandžaka iz 1604. godine*, Sv. 2. Sarajevo: Orientalni institut.
- Булић, Д., Арсин, Р. и Цвијановић, И.** 2023. „Рановизантијска црква из села Градојевић код Коцелеве”. *Иницијал* 11: 35–53.
- Зотовић, Љ.** 1984. „Бољетин (Smolna), римски и рановизантијски логор”. *Стиари-нар* 33–34 (1982–1983): 211–225.
- Ивановић, М.** 1985. „Споменици Ибарског Колашина”, *Саопштења* 17: 117–134.
- Илић, О.** 2010. „Палеохришћански сакрални споменици у мањим насељима и утврђењима у околини Ниша”. *Ниш и Византија VIII*: 111–125.
- Јовановић А.** 1995. „Археолошка истраживања у Новопазарској бањи”. *Новопазарски зборник* 19: 31–68.
- Јовановић, В.** 1965. „Средњевековни град Звечан”. *Стиари-нар* 13/14: 137–150.
- Кондић, В. и Поповић, В.** 1977. *Царичин бр-ад*. Београд: Српска академија наука и уметности.
- Милинковић, М.** 2010. *Градина на Јелици*. Београд: Завод за уџбенике.

- Милосављевић, Ђ. и Бојанић, М.** 2017. „Црква Светог Димитрија у Беревцу, нова разматрања”. *Гласник Српској археолошкој друштва* 33: 217–228.
- Milošević, A.** 2006. „Ranokarolinška brončana ostruga iz korita rijeke Cetine u Sinjskom polju”. *Vijesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku* 99: 299–307.
- Мркобрад, Д.** 1996. „Рас-Постење Археолошка истраживања 1995. године”. *Гласник Српској археолошкој друштва* 12: 121–129.
- Новаковић, С.** 1892. „Манастир Бањска задужбина краља Милутина у српској историји”. *Глас Српске краљевске академије XXXII*: 1–55.
- Петровић, П.** 2010. *Антиројогеографска истраживања*. Нови Пазар: Музеј Рас.
- Поповић, А.** 1906. „Горњи Ибар у средњем веку”. *Годишњица Николе Чујића*, књ. 25: 166–222.
- Поповић, А.** 1907. „Горњи Ибар у средњем веку”. *Годишњица Николе Чујића*, књ. 26: 143–190.
- Поповић, В.** 1984. „Доњи Милановац – Велики Градац (Taliata), римско и рановизантијско утврђење”. *Стираринар* 33–34 (1982–1983): 265–280.
- Роровић, М. и Bikić, V.** 2009. *Vrsenice, kasnoantičko i srpsko ranosrednjovekovno utvrđenje*. Beograd: Arheološki institut.
- Радичевић, Д.** 2002. „Археолошка истраживања на Лишкој Тави код Гуче у 2000. и 2001. години”. *Зборник народној музеја у Чачку*, 32: 37–51.
- Ракоција, М.** 2004. „Рановизантијска гробница на свод код села Клисуре поред Ниша и кратак осврт на проблем засведених гробница”. *Ниш и Византија II*: 141–146.
- Трифунковић, Ђ.** (прир.) 2011. *Повеља краља Милутина манастиру Бањска*, књ. 2, Београд: Службени гласник.
- Hamari, P.** 2017. „Tile and Brick”. *THE EARLY CHRISTIAN BASILICA OF ARETHOUSIA IN MACEDONIA I. PRODUCTION, CONSUMPTION AND TRADE* Edited by Arja Karivieri (*Papers and Monographs of the Finnish Institute in Athens XXIII*: 37–89).
- Шакота, М.** 1988. *Студеничка ризница*. Београд: Републички завод за заштиту споменика културе.

Гласник Српског археолошког друштва је доступан у отвореном приступу.

Чланци се могу бесплатно преузети са сајта часописа и користити у складу са лиценцом

Creative Commons – Ауторство-Некомерцијално-Без прерада 4.0

(<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

Journal of the Serbian Archaeological Society is an Open Access Journal.

All articles can be downloaded free of charge and used in accordance with the licence

Creative Commons – Attribution-NonCommercial-NoDerivs 4.0

(<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

Dorđe Milosavljević
KOTO Ltd., Belgrade

REMAINS OF THE CHURCH OF ST. PANTELEIMON IN LOVAC

Keywords: *village of Lovac, basilica, Late Antique tomb, new considerations*

The village of Lovac is situated in the hills of mount Rogozna, ca 2 km from Banjska and 9 km north–west from Zvečan, Kosovo and Metohija. Remains of this church were first mentioned by Petar Z. Petrović in his anthropogeographical study of the area of Raška, in the first half of the 20th century.

The first excavations were performed in 1998 by Georgij Kovaljev, an archaeologist from the Provincial Institute for the Protection of Monuments in Priština. During these excavations, the church was documented and dated into the Late Medieval period, namely, the 14th–15th century. The finds discovered include silver and copper coins in a bronze box from the late 19th century and a bronze chandelier.

The Church of St. Panteleimon is a one-nave construction, oriented east–west with a semi-circular apse in the east and narthex in the west. Its dimensions are 20.6×8.6 m with walls made of stone slabs and lime plaster used as the binding material. The entrance, 1 m wide, was in the southern wall of the narthex. At the south-western church corner, the exonarthex is located, with dimensions of 4×2.5 m, whose remains aren't connected with the southern church wall. It was noticed that the exonarthex was not as carefully built as the rest of the church.

Ca 2.5 m west from the church, remains of a construction can be observed, with a rectangular base. The construction was destroyed by illegal diggers. Its dimensions are 4.3×3.2 m, and it is oriented east–west. It is a solid built construction, made of tufa, stone and stone slabs. The entrance, at the eastern side, the remains of which are 0.65 m high and 0.6 m wide, was made from tufa blocks. Among the displaced stones inside the church, there are three carved pieces of tufa that could have belonged to this construction. Also, it is possible that it was because of the existence of this construction that the entrance to the church was located in the south.

As mentioned, the church was dated into the Late Medieval period – the 14th–15th century, by the Provincial Institute for the Protection of Monuments in Priština. However, churches dated into this period are smaller, usually 6–8 m long and 3–4 m wide (Mali Zvečan, Boljetin, Duboki Potok, Pridvorica).

It is most likely that these remains belong to the Early Byzantine period, because churches from this period are similar by type, dimensions and the way they were built (Novopazarska Banja, Basilica B at Jelica, Berevce).

One of the questions that remains to be solved is the place of the settlement to which this church belonged. To answer this question and those about the dating of the church and its relations with the mentioned construction, more research activities are needed.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

902/904

ГЛАСНИК / Српско археолошко друштво ; уредник Драгана Антоновић.
- 1984, бр. 1- . - Београд : Српско археолошко друштво, 1984- (Београд :
BiroGraf). - 24 cm

Годишње. - Наслов од бр. 10 (1995) на срп. и енгл. језику: Гласник Српског
археолошког друштва = Journal of the Serbian Archaeological Society. -
Друго издање на другом медијуму: Гласник Српског археолошког друштва
(Online) = ISSN 3009-3503
ISSN 0352-5678 = Гласник - Српско археолошко друштво
COBISS.SR-ID 6519298